Qanoatova Nazokat Sotvoldi qizi,
Andijon davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi

KOGNITIV-MOTIVATSION YONDASHUV ASOSIDA TALABALAR MUSTAQIL TA'LIM OLISH FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIY-METODIK TADQIQI

UO'K: 004.4:378.147
HTTPS://DOI.ORG/10.34920/SO/VOL_2024_ISSUE_12_3

QANOATOVA N.S-Q. KOGNITIV-MOTIVATSION YONDASHUV ASOSIDA TALABALAR MUSTAQIL TA'LIM OLISH FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIY-METODIK TADQIQI

Ushbu maqolada kognitiv-motivatsion yondashuv asosida talabalarning mustaqil ta'lim olish faoliyatini rivojlantirish masalasi yoritilgan. Maqola zamonaviy ta'lim jarayonida kognitiv va motivatsion yondashuvlarning ahamiyatini tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, ta'lim samaradorligini oshirish uchun innovatsion metod va usullarni qo'llash imkoniyatlarini o'rganadi. Tadqiqotda mustaqil ta'limning talaba shaxsiy va kasbiy rivojlanishidagi o'rni hamda global tendensiyalar kontekstida uning dolzarbligi asoslab berilgan. Shuningdek, maqolada talabalarni bilim olish jarayoniga jalb qilishda ichki va tashqi motivatsiyaning uyg'unligi, ijodiy topshiriqlar, muammoli o'qitish va differensiyalash kabi metodik tamoyillar ta'lim sifatini oshirish vositasi sifatida tahlil qilingan.

Mustaqil ta'lim jarayonini tashkil etishda zamonaviy texnologiyalarning roli alohida ajratib ko'rsatilgan bo'lib, onlayn ta'lim platformalari, geymifikatsiya va elektron resurslardan foydalanishning samaradorligi ko'rsatib o'tilgan. Maqola yakunida kognitiv va motivatsion yondashuvlarning uyg'unligi o'quv jarayonini shaxsga yo'naltirilgan qilib tashkil qilishda muhim ahamiyatga ega ekanligi xulosasi chiqarilgan. Ushbu maqola zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha amaliy va nazariy yondashuvlarni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Tayanch so'z tushunchalar: kognitiv yondashuv, motivatsion yondashuv, mustaqil ta'lim, ta'lim samaradorligi, innovatsion texnologiyalar, geymifikatsiya, ijodiy topshiriqlar, muammoli o'qitish, differensiyalash, onlayn ta'lim platformalari.

КАНОАТОВА Н.С-К. ОРГАНИЗАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ РАЗВИТИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНО-МОТИВАЦИОННОГО ПОДХОДА

В данной статье рассматривается вопрос развития самостоятельной учебной деятельности студентов на основе когнитивного и мотивационного подходов. Статья направлена на анализ значения когнитивных и мотивационных подходов в современном образовательном процессе, исследуются возможности применения инновационных методов и приемов для повышения эффективности образования. В исследовании обоснована роль самостоятельного обучения в личностном и профессиональном развитии студентов, а также его актуальность в кон-

тексте глобальных тенденций. Кроме того, анализируются методические принципы, такие как согласование внутренней и внешней мотивации при вовлечении студентов в процесс обучения, творческие задания, проблемное обучение и дифференциация, служащие средствами повышения качества образования.

Особое внимание уделено роли современных технологий в организации процесса самостоятельного обучения, продемонстрированы эффективность использования онлайн-платформ, геймификации и электронных ресурсов. В заключении даётся вывод о согласовании когнитивных и мотивационных подходов, имеющих важное значение в организации образовательного процесса, ориентированного на личность. Данная статья служит для совершенствования практических и теоретических подходов в развитии современной образовательной системы.

Ключевые слова и понятия: когнитивный подход, мотивационный подход, самостоятельное обучение, эффективность образования, инновационные технологии, геймификация, творческие задания, проблемное обучение, дифференциация, онлайн-платформы для обучения.

KANOATOVA N.S-K. ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL RESEARCH OF THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' INDEPENDENT LEARNING ACTIVITY ON THE BASIS OF A COGNITIVE-MOTIVATION APPROACH

This article discusses the development of students' independent learning activities based on the cognitive-motivational approach. The article focuses on analyzing the significance of cognitive and motivational approaches in the modern educational process, as well as exploring the possibilities of applying innovative methods and techniques to improve learning effectiveness. The research justifies the role of independent learning in students' personal and professional development, as well as its relevance in the context of global trends. The article also analyzes methodological principles such as the harmonization of internal and external motivation, creative tasks, problem-based learning, and differentiation as tools for improving the quality of education.

Special attention is given to the role of modern technologies in organizing independent learning, including the use of online platforms, gamification, and electronic resources. The conclusion emphasizes the importance of harmonizing cognitive and motivational approaches in creating a student-centered learning process. This article aims to improve both practical and theoretical approaches in the development of modern education systems.

Key words and concepts: cognitive approach, motivational approach, independent learning, learning effectiveness, innovative technologies, gamification, creative tasks, problem-based learning, differentiation, online platforms.

Kirish. Bugungi global ta’lim tizimining o‘zgarishlari va innovatsion texnologiyalarning rivojlanishi talabalar uchun faqat bilim olish jarayonini emas, balki mustaqil ravishda bilim yaratish, o‘zlashtirish va qo‘llash ko‘nikmalarini ham shakllantirishni talab qilmoqda[1]. Mustaqil ta’lim olish qobiliyatini rivojlantirish nafaqat shaxsning o‘quv jarayonidagi samaradorligini oshiradi, balki uni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlaydi.

Talabalarning mustaqil ta’lim olish qobiliyatini rivojlantirish bugungi kun ta’lim jarayonida ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Bu nafaqat o‘quv jarayonining samaradorligini oshirish, balki talabalarning shaxsiy va kasbiy hayotidagi muvaffaqiyatlarini ta’minlash uchun muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Mustaqil ta’lim faoliyati talabalarning ijodkorlik salohiyatini ochib beradi, ularning bilish jarayonlarini chuqurlashtiradi va o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Axborot izlash, tahlil qilish va yechimlarni topish jarayonlari orqali talabalar o‘z fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi, bu esa ularning shaxsiy imkoniyatlarini mustahkamlaydi va kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun poydevor yaratadi.

Mavzuning dolzarbligi. Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalarning jadallashgan rivoji sharoitida ta’lim tizimi inson kapitalini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Innovatsion iqtisodiyot sharoitida raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash, ularn-

[1] https://www.unesco.org/en

ing hayot davomida ta’lim olish (lifelong learning) ko‘nikmalarini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Talabalarning mustaqil ta’lim olish qobiliyatlarini rivojlantirish ushbu jarayonning asosiy bo‘g‘ini hisoblanadi. Bu esa nafaqat o‘quv jarayonining samaradorligini oshirishga, balki ularni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlashga xizmat qiladi.

Hozirgi vaqtda ta’lim sohasi insonning bilish qobiliyatlari, kognitiv jarayonlari va motivatsiyasini samarali boshqarishga qaratilgan ilmiy va amaliy yondashuvlarni joriy qilishni talab qilmoqda. Kognitiv va motivatsion yondashuvlar orqali talabalarning bilim olish faoliyatini rag‘batlantirish, nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirish va ularning ijodkorlik salohiyatini ochib berish ta’limning ustuvor vazifalari sirasiga kiradi. Ushbu yondashuvlar bugungi kun talabalari uchun zarur bo‘lgan shaxsiy va kasbiy sifatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Mavzu bo‘yicha ilmiy izlanishlarning qisqacha tahlili. Talabalarning mustaqil ta’lim olish qobiliyatlarini rivojlantirish masalasi bo‘yicha ko‘plab olimlar tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilgan. Ushbu izlanishlar asosan pedagogik yondashuvlar, ta’lim texnologiyalarini joriy etish va talabalarni o‘quv jarayoniga faol jalb qilishning turli usullari atrofida jamlangan.

Lev Vygotskiy[1] o‘quv jarayonida talabaning mustaqillik qobiliyatlarini rivojlantirishga katta e’tibor qaratgan. Uning fikricha, «yaqin rivojlanish zonasi» (Zone of Proximal Development) doirasida talabalar murabbiy yoki bilimli hamkasblarning yordami bilan mustaqil ravishda bilim olishni o‘rganadi. Bu tamoyil talabalarning bilimlarni amaliyotda qo‘llash va o‘z-o‘zini rivojlantirish qobiliyatlarini shakllantirishda asosiy o‘rin tutadi.

Jean Piaget[2] nazariyasiga ko‘ra, ta’lim jarayonida talabalar yangi bilimlarni avvalgi bilimlari bilan bog‘lash orqali mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. U o‘quv jarayonini talabalar faolligini oshiradigan mustaqil faoliyat bilan boyitish zarurligini ta’kidlagan. Uning nazariyasi kognitiv yondashuvlarni ishlab chiqishda asos bo‘lib xizmat qilgan.

Jerome Bruner[3] ta’lim jarayonini talabalarni bilim olish jarayonida faol ishtirok etishga undashga qaratgan. Uning izlanishlari talabalarning bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishi uchun muammoli vaziyatlar yaratish va mustaqil tadqiqot faoliyatlarini tashkil etishning ahamiyatini ko‘rsatdi.

Maqolaning ilmiy yangiligi. Ushbu ilmiy maqolaning yangiligi talabalarning mustaqil ta’lim olish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy yondashuvlar va innovatsion texnologiyalarni taklif etish bilan namoyon bo‘ladi. Maqola kognitiv va motivatsion yondashuvlarni integratsiyalash orqali ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga yo‘naltirilgan. Bu ikki yondashuvni uyg‘unlashtirish orqali talabalar bilim olish jarayonida nafaqat faolroq ishtirok etadi, balki o‘z fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Tadqiqotning maqsadi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi talabalarning mustaqil ta’lim olish qobiliyatlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan zamonaviy kognitiv va motivatsion yondashuvlarni tahlil qilish, innovatsion texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish va ularning samaradorligini oshirishga qaratilgan metodik tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning obyekti. Tadqiqotning obyekti talabalarning mustaqil ta’lim olish jarayoni, uning mazmuni, tashkil etish usullari va samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi kognitiv, motivatsion va texnologik yondashuvlardir.

Tadqiqotda qo‘llanilgan usullar.

Ushbu tadqiqotda quyidagi ilmiy-tadqiqot usullari qo‘llanilgan:

Tahlil va sintez: Mustaqil ta’lim, kognitiv va motivatsion yondashuvlar bo‘yicha ilmiy-adabiyotlar, zamonaviy texnologiyalarni ta’limga joriy etish tajribalari tahlil qilindi va ularning samaradorligi haqida xulosalar chiqarildi.

Eksperiment: Mustaqil ta’lim olish qobiliyatlarini rivojlantirishda turli metodlar va texnologiyalarning samaradorligini amaliyotda sinab ko‘rish orqali baholash amalga oshirildi.

So‘rov va intervyu: Talabalar va pedagoglar o‘rtasida so‘rovnomalar va intervyular o‘tkazilib, ularning mustaqil ta’lim jarayoniga yondashuvlari va qiyinchiliklari o‘rganildi.

[1] https://en.wikipedia.org/wiki/Lev_Vygotsky

[2] https://en.wikipedia.org/wiki/Jean_Piaget

[3] https://en.wikipedia.org/wiki/Jerome_Bruner

Pedagogik kuzatish: Ta'lim jarayonida talabalar faoliyati kuzatilib, mustaqil ta'lim jarayoniga bo'lgan motivatsiya va qiziqish darajasi tahlil qilindi.

Tajriba-sinov ishlari: Mustaqil ta'limni rivojlantirishga qaratilgan yangi metodikalar va texnologiyalarni amaliyotda qo'llab, ularning ta'lim jarayoniga ta'siri o'rganildi.

Statistik tahlil: Tadqiqot natijalari raqamli ma'lumotlar asosida tahlil qilinib, usullarning samaradorligi statistik jihatdan asoslab berildi.

Asosiy qism. Zamonaviy jamiyatning globallashuv jarayonlari raqobatbardosh kadrlarni shakllantirishni talab qilmoqda. Raqobatbardosh bo'lishning asosiy omillaridan biri bu bilimlarni mustaqil izlash, o'zlashtirish va yangi sharoitlarga moslashish qobiliyatidir. Mustaqil ta'lim qobiliyatiga ega bo'lgan talaba, o'z kasbiy mahoratini doimiy ravishda oshirish orqali jamiyatning o'zgaruvchan talablariga moslashadi. Ushbu qobiliyat xalqaro mehnat bozorida talab qilinadigan bilim va ko'nikmalarni mustaqil ravishda egallash imkonini beradi[1].

Hozirgi vaqtda "hayot davomida ta'lim olish" (lifelong learning) konsepsiyasi ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Bu yondashuv bir martalik ta'limdan ko'ra, shaxsning butun hayoti davomida o'z bilim va ko'nikmalarini yangilab borishini ta'minlaydi. Mustaqil ta'lim qobiliyati ushbu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi, chunki talaba o'z-o'zini boshqarish va o'z bilimlarini boyitish jarayonida faol ishtirok etadi.

Mustaqil ta'lim kognitiv jarayonlarni rag'batlantirishda muhim o'rin tutadi. Tahliliy fikrlash, mantiqiy mulohaza yuritish, ijodkorlik va xotirani rivojlantirish orqali talabalar o'z intellektual salohiyatlarini maksimal darajada ishga soladi. Bu ko'nikmalar nafaqat ta'limda, balki kundalik hayotda murakkab muammolarni hal qilishda ham muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, talabalar ta'lim jarayonida duch keladigan muammoli vaziyatlarni hal qilish orqali amaliy tajribaga ega bo'ladi, bu esa ularni nazariy bilimlarni real sharoitlarda qo'llashga o'rgatadi.

Motivatsiya mustaqil ta'limning ajralmas qismidir. Talabalar o'z maqsadlariga erishish jarayonida mustaqil faoliyat olib borib, mas'uliyat bilan yondashish kerakligini his qilgan holda muvaffaqiyatga erishish istagini kuchaytiradilar. Bu jarayon o'quvchilarning ichki va tashqi motivlarini uyg'otish orqali o'z samarasini namoyon qiladi. Shu bilan birga, innovatsion ta'lim texnologiyalarining qo'llanilishi mustaqil ta'limning samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Masofaviy ta'lim platformalari, raqamli resurslar va interaktiv vositalar talabalarni ta'lim jarayoniga yanada faolroq jalb qilish imkonini beradi[2].

Shunday qilib, talabalarning mustaqil ta'lim olish qobiliyatini rivojlantirish nafaqat zamonaviy ta'lim jarayonining talablari, balki shaxsiy va kasbiy muvaffaqiyatning asosi sifatida ham katta ahamiyatga ega. Bu jarayonni samarali yo'lga qo'yish uchun ta'lim muassasalari mustaqil ta'limga oid innovatsion yondashuvlarni qo'llashi va talabalarni faol rivojlanishga undovchi sharoitlarni yaratishi zarur.

Talabalarning mustaqil ta'lim olish faoliyatini rivojlantirish ilmiy va texnologik taraqqiyotning hozirgi bosqichida alohida dolzarb ahamiyatga ega. Ilm-fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi bilimlarga bo'lgan talabni oshirib, yangi avlodni o'zlashtiruvchi va innovatsion fikrlovchi kadrlar sifatida shakllantirish zaruratini keltirib chiqarmoqda (1-rasm).

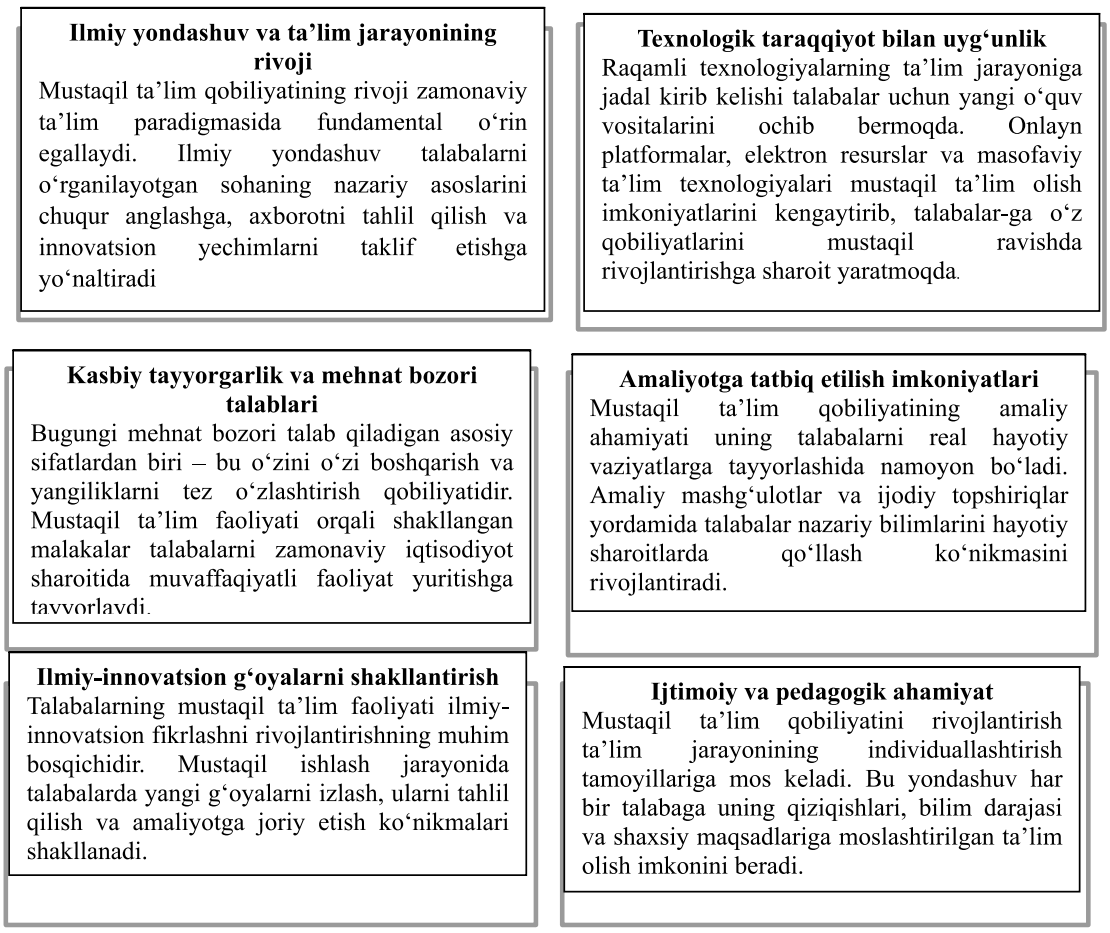
Kognitiv va motivatsion yondashuvlar zamonaviy pedagogikada ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutadi. Ushbu yondashuvlar talabalarning bilim olishga bo'lgan qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning o'quv jarayonidagi faolligini ta'minlash va shaxsiy rivojlanishiga zamin yaratish maqsadida ishlab chiqilgan.

Kognitiv yondashuv talabalarning bilish jarayonlariga asoslanib, ta'lim jarayonini idrok, xotira, tahlil, sintez va ijodiy fikrlash kabi kognitiv funksiyalarni rivojlantirish orqali tashkil qiladi. Ushbu yondashuvning asosiy maqsadi talabalarning bilimlarni chuqur o'zlashtirishi va ularni amaliyotda qo'llash qobiliyatini rivojlantirishdan iborat. Kognitiv yondashuvning asosiy xususiyatlari:

[1] Yernazarov F.T. "Ta'lim tizimida innovatsiyalarning ahamiyati". «Инновации в системе образования: новые горизонты для молодежи в науке, технологиях и бизнесе» 2024-yil. 109-111.

[2] Xujamatova X.M. "Ta'limda innovatsion texnologiyalar va ularni qo'llashning ahamiyati" _«Актуальные научные исследования в современном мире». 2023. 18-21 b.

1-rasm. Mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirishning ilmiy-texnologik va amaliy yo‘nalishlari[1].

– talabalarning bilimlarni o‘zlashtirishida faol ishtirokini ta’minlash;

– yangi bilimlarni oldingi bilimlar bilan bog‘lash orqali o‘quv jarayonini individualizatsiya qilish;

– muammoli vaziyatlarni yaratish va ularni mustaqil hal qilishga yo‘naltirish;

– bilimlarni hayotiy kontekstda qo‘llashga tayyorlash.

Bu yondashuv, shuningdek, o‘quv jarayonida axborotga asoslangan qarorlar qabul qilishni, talabalarning mustaqil fikrlashini va o‘z o‘quv maqsadlarini belgilashni o‘rgatadi. Kognitiv yondashuv doirasida ta’lim jarayoni faqat bilim olish bilan cheklanmasdan, o‘quvchining kognitiv rivojlanishini kompleks shakllantirishga qaratiladi.

Motivatsion yondashuv ta’lim jarayonida talabalar faoliyatini rag‘batlantirish, ularni o‘quv faoliyatiga qiziqtirish va maqsadga erishishga undash orqali ularning faolligini oshirishga asoslanadi. Ushbu yondashuvning asosiy elementi talabalarni ichki va tashqi motivlar yordamida ta’lim jarayoniga jalb qilishdir. Motivatsiya ikki asosiy turga bo‘linadi[2]:

Ichki motivatsiya – talabada bilim olishga bo‘lgan ichki ehtiyoj va qiziqish bilan bog‘liq. Bunda talaba ta’lim jarayonidan zavqlanadi, o‘z qobiliyatlarini rivojlantirishga intiladi va yangi bilimlarni o‘rganishni o‘z maqsadiga aylantiradi. Masalan: Yangi bilimlar o‘zlashtirishga qiziqish, o‘zini rivojlantirish va muvaffaqiyatga erishish istagi, yangi bilimlarni amaliy hayotda qo‘llash ehtiyoji va boshqalar

Tashqi motivatsiya – talabaning ta’lim jarayonida ishtirok etishiga tashqi rag‘batlantiruvchi omillar ta’sir etadi. Bu omillar qatoriga quyidagilar kiradi: baholar, sovg‘alar yoki mukofotlar, o‘qituvchi yoki ota-onaning rag‘batlantirishi,

[1] Rasm maqola muallifi N.S.Qanoatova tomonodan tuzilgan.

[2] Strobel A. et al. Cognitive motivation as a resource for affective adjustment and mental health // Frontiers in Psychology. – 2021. – T. 12. – C. 581681.

kelgusida kasbiy muvaffaqiyatga erishish istagi va boshqalar.

Talabaning ichki va tashqi motivatsiyasini rivojlantirishda pedagog o‘quv jarayonini shunday tashkil qilishi kerakki, bunda ichki ehtiyojlar tashqi rag‘batlar bilan uyg‘unlashsin. Bu talabada bilim olishga doimiy qiziqishni shakllantiradi.

O‘quv faoliyatida qiziqishni oshirish ta’lim jarayonining samaradorligini ta’minlovchi muhim omil bo‘lib, bu talabalarni bilim olishga faol jalb etishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Motivatsion yondashuv talabalarning e’tiborini jalb qilish va ularni o‘quv jarayoniga qiziqtirish uchun maxsus pedagogik usullardan foydalanishni nazarda tutadi. Ushbu usullar talabalarning o‘quv jarayonida faol ishtirokini rag‘batlantiradi, ta’lim sifatini oshiradi va ularni mustaqil faoliyatga undaydi.

Ijodiy topshiriqlar ta’lim jarayonini qiziqarli va mazmunli qilishning samarali usullaridan biri hisoblanadi. Bunday topshiriqlar talabalarni faqatgina bilim olish bilan cheklanmay, ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan. Talabalarni mustaqil tadqiqot ishlari bilan shug‘ullanishga jalb qilish ularning qiziqishini oshiradi va ilmiy izlanish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, o‘quvchilar o‘z qiziqishlariga mos mavzuda tadqiqot olib borib, natijalarni taqdim etishlari mumkin. O‘quv jarayonida talabalarni real hayotiy vaziyatlarni tahlil qilishga va ularga yechim topishga jalb qilish ularning ijodiy va analitik qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bu ularga ta’limda o‘rgangan bilimlarini amaliyotda qo‘llash imkonini beradi. Ijodiy yozma ishlari talabalarni o‘z fikrlarini aniq va mustaqil ifoda etishga, o‘z dunyoqarashini shakllantirishga undaydi. Ijodiy topshiriqlarni bajarish orqali talabalar o‘z bilimlarini boyitib, ta’lim jarayonida faollikni oshiradi. Bu usul talabalar uchun ta’lim jarayonini o‘ziga xos va qiziqarli qiladi.

O‘yin elementlarini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish zamonaviy pedagogik yondashuvlardan biri bo‘lib, talabalarning qiziqishini sezilarli darajada oshiradi. O‘quv jarayoniga o‘yin mexanikasini kiritish orqali talabalarni motivatsiya qilish samarali natijalar beradi. Masalan, ballar to‘plash, darajalarni bosib o‘tish, sovrinlar yutib olish kabi elementlar talabalar o‘rtasida sog‘lom raqobat muhitini yaratadi. Bu esa o‘z navbatida, ularning faoliyatga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Guruh bo‘lib o‘ynaladigan ta’limiy o‘yinlar talabalar o‘rtasida hamkorlik va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Masalan, rolli o‘yinlar yoki viktorinalar talabalarning o‘quv jarayonida faolligini oshirishda samarali hisoblanadi. Real hayotdagi vaziyatlarning simulyatsiyalari talabalarga muammoli sharoitlarda qanday qaror qabul qilishni o‘rgatadi. Bu usul ularda analitik fikrlash va amaliyotga moslashish qobiliyatini shakllantiradi. Geymifikatsiya va o‘yin elementlarini qo‘llash orqali talabalar bilim olish jarayonidan zavqlanadi, bu esa ularni ta’limda faolroq bo‘lishga undaydi[1].

Talabalarni rag‘batlantirish va ularning muvaffaqiyatlarini tan olish ta’lim jarayonida qiziqishni oshirishning kuchli vositalaridan biridir. Rag‘bat va tan olish orqali talabalar o‘z mehnatlarining qadrlanishini his qiladi, bu esa ularni ta’limga yanada faol jalb etadi. Ta’lim jarayonida mukofotlash tizimidan foydalanish talabalarni maqsadga erishish uchun rag‘batlantiradi. Mukofotlar moddiy (sertifikatlar, sovg‘alar) yoki nomoddiy (maqtovlar, ta’riflar) shaklda bo‘lishi mumkin. Talabalar erishgan natijalarni guruh yoki sinf oldida e’tirof etish, ularning motivatsiyasini oshiradi. Bu ular uchun rag‘batlantiruvchi omil bo‘lib, ta’limda faol ishtirok etish istagini kuchaytiradi. Har bir talabaga alohida yondashuv qo‘llash va uning muvaffaqiyatlarini e’tiborga olish uning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi. Bu esa ta’lim jarayonida samaradorlikni ta’minlaydi. Rag‘batlantirish va tan olish jarayonlari talabaning o‘z faoliyatini qadrlashiga olib keladi va uning o‘quv jarayonidagi ishtirokini rag‘batlantiradi.

Kognitiv va motivatsion yondashuvlar birgalikda qo‘llanilganda, ta’lim jarayonining samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Kognitiv yondashuv orqali talabaning bilim olish jarayonlari chuqurlashtirilsa, motivatsion yondashuv bu jarayonni amalga oshirish uchun zarur sharoit va rag‘batni ta’minlaydi. Ushbu yondashuvlarning uyg‘unligi o‘quv jarayonini nafaqat samarali, balki talabalar uchun qiziqarli va maqsadli qiladi. Bu esa o‘z navbatida, talabalarning ijodkorligi, mas’uliyat hissi va mustaqillik darajasini

[1] Daniyarovna H.S., Istamovich K.D., Ilhom U. The Contents of Students’ Independent Education and Methods of Implementation // Psychology and Education Journal. – 2021. – T. 58. – №. 2. – C. 1445-1456.

1-jadval. Talabaning ta’limdagi muvaffaqiyatini ta’minlovchi omillar[1]

Xotira	Diqqat	Ijodiy fikrlash
Ta’lim jarayonida talabaning yangi bilimlarni saqlab qolish va avvalgi bilimlari bilan bog‘lash qobiliyati alohida ahamiyatlidir. Kognitiv yondashuv xotira jarayonlarini faollashtiruvchi usullardan foydalanadi, masalan, takrorlash, mnemotexnika va axborotni vizualizatsiya qilish. Bu usullar ularning xotirada uzoq muddatli bilim	Diqqatning yuqori darajada bo‘lishi o‘quv jarayonining sifatiga bevosita ta’sir qiladi. Kognitiv yondashuv talaba-larning diqqatini bir nuqtaga jamlashga qaratilgan strateg-iyalarni, masalan, interaktiv dars metodlarini, qo‘llaydi.	Ijodiy fikrlashni rivojlantirish kognitiv yondashuvning ajralmas qismidir. Bu jarayon talabalarning muammolarni o‘zgacha usullar bilan hal qilish qobiliyatini rivojlantirish-ga yordam beradi. Masalan, talabalarni muammoli vaziyat-larda yangi yechimlar topishga undash va ijodiy topshiriqlar berish ijodiy fikrlashni rivojlantiradi.

oshirishga xizmat qiladi. Shunday qilib, kognitiv yondashuv bilim olish jarayonini chuqurlashtirishni ta’minlasa, motivatsion yondashuv talabalarni o‘quv faoliyatiga jalb qilishni va bu jarayonda ularga zarur bo‘lgan ichki va tashqi rag‘batlarni shakllantirishni maqsad qilgan. Ushbu yondashuvlarning uyg‘unligi ta’limning sifatini oshirish va talabalarni har tomonlama rivojlantirish uchun muhimdir.

Kognitiv yondashuv zamonaviy ta’lim jarayonining eng muhim asoslaridan biri bo‘lib, talabalarni bilish jarayonlarini chuqurlashtirishga yo‘naltirilgan. Ushbu yondashuvning asosiy maqsadi talabalarni nafaqat bilim olish, balki ularni mustaqil tahlil qilish, qayta ishlash va amaliyotga joriy etishga o‘rgatishdan iborat. Kognitiv yondashuvning muhim komponentlari – xotira, diqqat, va ijodiy fikrlashni rivojlantirish, muammoli vaziyatlarni hal qilish va amaliy faoliyat orqali bilimlarni mustahkamlash – ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Kognitiv yondashuvning asosiy vazifasi talabalar bilish qobiliyatlarini rivojlantirishdir. Xotira, diqqat va ijodiy fikrlash kabi kognitiv jarayonlar talabaning ta’limdagi muvaffaqiyati uchun muhim omillar hisoblanadi (1-jadval).

[1] Jadval maqola muallifi N.S.Qanoatova tomonodan tuzilgan.

Kognitiv yondashuvda ta’lim jarayonini muammoli vaziyatlar yaratish orqali tashkil qilish samarali natija beradi. Muammoli o‘qitish talabalarni faqat bilim olish bilan cheklanib qolmasdan, bilimlarini real muammolarni hal qilishda qo‘llashga o‘rgatadi. Bu usul quyidagicha amalga oshiriladi:

1. Muammoli vaziyatlarni yaratish. O‘quvchilarga yangi bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkonini beradigan vaziyatlar taqdim etiladi. Bunda o‘quvchilardan muammolarni tahlil qilish va yechim topish kutiladi.

2. Mustaqil fikrlashni rag‘batlantirish. Muammoli o‘qitish jarayonida talabalar muammolarni o‘zlari mustaqil ravishda hal qilishlari uchun rag‘batlantiriladi. Bu ularda mas’uliyat va tashabbuskorlikni oshiradi.

3. Tahlil va refleksiya. Muammoli o‘qitish jarayonida talabalar o‘z faoliyatlarini tahlil qilish va xulosalar chiqarish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishga yordam beradi.

4. Amaliy topshiriqlar. Talabalarga nazariy bilimlarni amaliy topshiriqlar orqali qo‘llash imkoniyati beriladi. Masalan, tadqiqot loyihalari, laboratoriya ishlari yoki amaliy treninglar talabaning nazariy bilimlarini mustahkamlashda samarali hisoblanadi. Kognitiv yondashuvning

muhim elementi — bilimlarni amaliyot orqali mustahkamlash. Bu jarayon o‘quvchilar o‘z bilimlarini real hayotiy sharoitlarda qo‘llashga o‘rgatishni nazarda tutadi.

5. Ko‘rgazmali vositalardan foydalanish. Ko‘rgazmali vositalar orqali bilimlarni mustahkamlash jarayoni talabalarni mavzuni chuqurroq anglashiga yordam beradi. Interaktiv texnologiyalar, masalan, virtual laboratoriyalar, talabalarning o‘quv jarayoniga faol jalb etilishini ta’minlaydi.

6. Muammoli vaziyatlarni modellashtirish. Talabalarni o‘zlashtirgan bilimlarini real hayotga tatbiq etishga undash uchun o‘quv jarayonida muammoli vaziyatlarni simulyatsiya qilish keng qo‘llaniladi. Bu talabalarni nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llashga o‘rgatadi.

Metodik yondashuv zamonaviy ta’lim jarayonining muhim qismi hisoblanib, uning asosiy maqsadi talabalarning ta’lim olish jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan tarzda tashkil etishdir. Ushbu yondashuv talabalarning bilim olish faoliyatini individuallashtirish, ta’lim samaradorligini oshirish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu tamoyillar ta’lim jarayonining interaktivligini ta’minlaydi, talabalarning ijodiy va tahliliy qobiliyatlarini oshiradi va ularning ta’lim jarayoniga mas’uliyatli yondashuvini shakllantiradi[1]. Xususan:

Mustaqillik tamoyili ta’lim jarayonida talabalarni o‘z qarorlarini mustaqil qabul qilishga o‘rgatishni nazarda tutadi. Bu tamoyilning ahamiyati shundaki, u talabalar shaxsiy javobgarlikni his qilishini va o‘z bilimlarini mustaqil ravishda boyitishga intilishini ta’minlaydi. Talabalarni mustaqil ishlashga jalb qilish uchun turli topshiriqlar beriladi. Masalan, loyiha ishlari, tadqiqot faoliyati yoki o‘zini-o‘zi baholash usullari yordamida talabalar mustaqil qarorlar qabul qilishni o‘rganadilar. Mustaqil ishlarni bajarishda pedagoglar maslahat beruvchi rolini bajaradi, ammo talabalar muammoni o‘zlari hal qilishga undaladi. Bu yondashuv ularda mustaqil fikrlash va ijodkorlikni rivojlantiradi. Mustaqillikni rivojlantirish talabalarni ta’lim jarayoniga mas’uliyatli yondashuvni shakllantiradi va ularga real hayotda muhim qarorlarni qabul qilish qobiliyatini beradi.

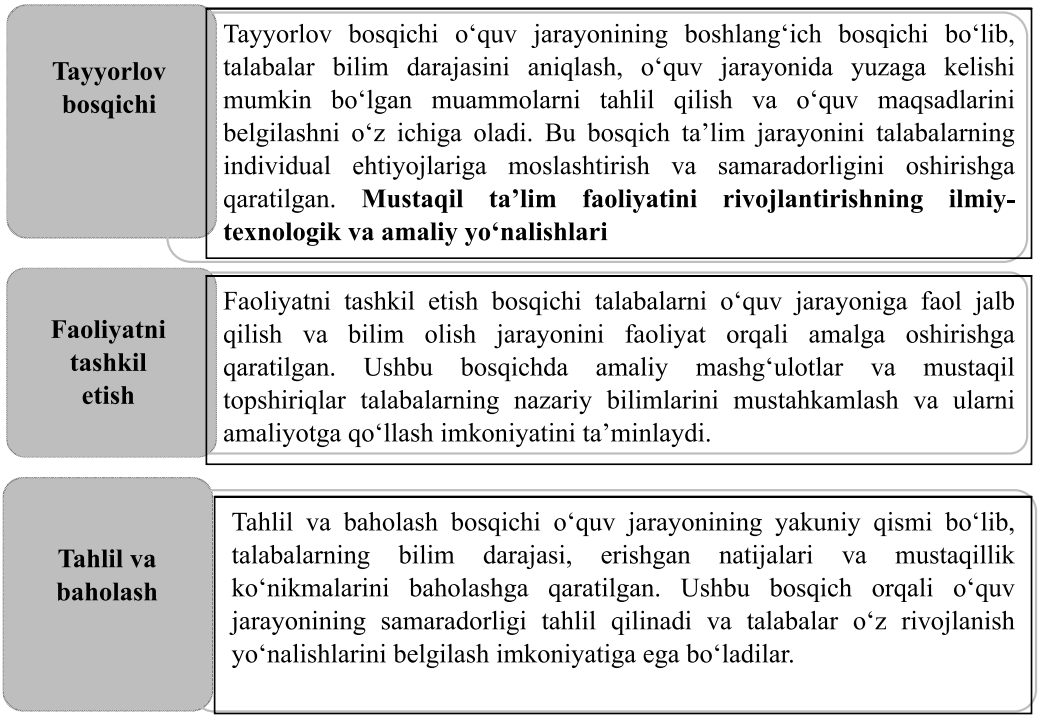
Muammoli o‘qitish tamoyili talabalarni tahlil qilish, solishtirish va yechim topish kabi qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu yondashuv talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi va bilimlarni chuqur o‘zlashtirishga xizmat qiladi. Ta’lim jarayonida talabalar oldida muammoli vaziyatlar qo‘yiladi. Bu ulardan muammoni tahlil qilish, asosiy jihatlarini ajratib olish va yechim topishni talab qiladi. Masalan, real hayotdagi vaziyatlarga asoslangan loyihalar va tadqiqotlar muammoli o‘qitish uchun samarali vositalardir. Talabalar vazifani hal qilish jarayonida nazariy bilimlardan foydalanadi, bu esa bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash imkonini beradi. Shu tariqa, muammoli o‘qitish jarayonida talabalar bilim olishga faol jalb etiladi. Ushbu tamoyil orqali talabalar nafaqat bilimni egallaydi, balki tahliliy fikrlash va muammolarni mustaqil hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Differensiyalash tamoyili ta’lim jarayonini har bir talabaga moslashtirishga qaratilgan. Bu yondashuv talabalarning individual qobiliyatlari, ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olishni ta’minlaydi. Har bir talabaga uning bilim darajasi va qiziqishlariga mos keladigan topshiriqlar beriladi. Bu jarayon ularga ta’limni o‘z sur’atida davom ettirish imkonini yaratadi. Talabalar bilim darajasi yoki qiziqishlariga qarab kichik guruhlarga bo‘linadi. Har bir guruh uchun turli darajadagi murakkablikka ega topshiriqlar tayyorlanadi. Differensiyalash o‘quv jarayonini shaxsiylashtiradi, talabalarni o‘z qobiliyatlariga mos darajada rivojlantirishga imkon beradi va ta’lim samaradorligini oshiradi.

Refleksiya tamoyili talabalarning o‘z faoliyatini tahlil qilish va baholash qobiliyatini rivojlantiradi. Bu tamoyil ta’lim jarayonida o‘z-o‘zini anglash va natijalarni tahlil qilishni o‘rgatishga qaratilgan. Talabalar o‘z faoliyatlari davomida qanday muvaffaqiyatlarga erishganlarini va qanday qiyinchiliklarni boshdan kechirganlarini tahlil qiladi. Bu ularga o‘z ustida ishlash uchun yo‘nalish beradi. Talabalar tomonidan bajarilgan vazifalar yakunida o‘z faoliyatlarini baholash topshiriqlari qo‘llaniladi. Bu ularda o‘z kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga yordam beradi. Refleksiya talabalarning o‘zlariga bo‘lgan ishonchini oshiradi, ularning kelgusidagi faoliyatini rejalashtirishga yordam beradi va muvaffaqiya-

[1] Mykytyn T. et al. Strategies for activating independent learning activities of students in biology classes // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. – 2024. – T. 11. – №. 1. – C. 155-163.

2-rasm. Talabalarni o‘quv jarayoniga samarali jalb qilishning metodik yondashuv bosqichlari[1].

tga erishish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni rivojlantiradi.

Metodik yondashuv bosqichlari talabalarni o‘quv jarayoniga samarali jalb qilish, ularning bilim olishdagi faolligini ta’minlash va bilim darajasini baholashga asoslangan. Bu bosqichlar o‘quv jarayonini tizimli tashkil etishni nazarda tutib, o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ta’lim strategiyalarini ishlab chiqishga xizmat qiladi. Metodik yondashuv quyidagi uch asosiy bosqichni o‘z ichiga oladi:

Kognitiv-motivatsion yondashuv ta’lim jarayonini qiziqarli, samarali va interaktiv qilishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu yondashuv talabalarning bilim olish jarayonida faolligini oshirish, ularning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish va ta’limga qiziqishini kuchaytirishga qaratilgan. Bu yondashuv seminarlar, laboratoriyalar, mustaqil ishlar va zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash orqali ta’lim jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiya qilinadi.

Kognitiv-motivatsion yondashuv talabalarning bilish jarayonlarini rivojlantirishda real hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish va yechim topishga qaratilgan topshiriqlardan foydalanadi. Rag‘batlantiruvchi mexanizmlar, jumladan, maqtovlar, mukofotlar yoki faol ishtirok uchun ballar, talabalarni ta’lim jarayoniga yanada chuqurroq jalb qiladi. Shuningdek, shaxsiy yondashuv orqali har bir talabaga uning qobiliyat va ehtiyojlariga mos topshiriqlar taqdim etiladi, bu esa ularni ta’limda mustaqil ishlashga rag‘batlantiradi.

Seminar va laboratoriya mashg‘ulotlarida ushbu yondashuvni qo‘llash ta’lim samaradorligini oshirishga yordam beradi. Seminarlar davomida guruh muhokamalari, keys-stadi usullari va ijodiy taqdimotlar talabalarni ta’limga faol jalb qiladi, ularning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Laboratoriya mashg‘ulotlarida nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash, tadqiqot ishlari olib borish va interaktiv texnologiyalarni qo‘llash orqali talabalar bilimlarini mustahkamlash imkoniga ega bo‘ladilar.

Mustaqil ishlarni tashkil etishda tadqiqot loyihalari va ijodiy topshiriqlar talabalarning nazariy bilimlarini chuqurlashtirish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Pedagoglar bu jarayonda talabalar faoliyatini kuzatib, kerakli tavsiya va yordamni taqdim etadi, bu esa talabalarni yanada faol ishlashga undaydi.

Zamonaviy texnologiyalar kognitiv-motivatsion yondashuvni qo‘llashda muhim vositalardan biridir. Onlayn ta’lim platformalari va elektron

[1] Rasm maqola muallifi N.S.Qanoatova tomonodan tuzilgan.

resurslardan foydalanish talabalarga bilimlarni mustaqil ravishda o‘zlashtirish imkonini beradi. Interaktiv vositalar, jumladan, virtual laboratoriyalar va masofaviy ta’lim platformalari yordamida talabalar ta’lim jarayoniga yanada faol jalb qilinadi. Geymifikatsiya orqali o‘yin elementlarini ta’lim jarayoniga qo‘shish talabalarning o‘quv jarayonidan zavqlanishini ta’minlaydi va bilimlarni samarali o‘zlashtirishga yordam beradi.

Shunday qilib, kognitiv-motivatsion yondashuv talabalarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularning ijodiy va mustaqil ishlash qobiliyatlarini rivojlantirish, nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq qilish hamda zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish imkonini beradi. Ushbu yondashuv ta’lim samaradorligini oshirish va talabalarni har tomonlama rivojlantirish uchun kuchli vosita hisoblanadi.

Xulosalar:

- Kognitiv va motivatsion yondashuvlar zamonaviy ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu yondashuvlarning integratsiyasi talabalar bilim olish jarayonida faollikni ta’minlash, ularning ijodiy va analitik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish hamda bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkonini yaratadi.
- Mustaqil ta’lim qobiliyatini rivojlantirish talabaning shaxsiy va kasbiy muvaffaqiyatini ta’minlashda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Bu qobiliyat talabalarga nafaqat o‘quv jarayonida, balki hayot davomida bilimlarni mustaqil ravishda egallash va yangi sharoitlarga moslashishga imkon beradi.
- Zamonaviy texnologiyalar, jumladan, onlayn ta’lim platformalari, geymifikatsiya va virtual laboratoriyalar ta’lim jarayonini interaktiv va samarali qilishda muhim ahamiyatga ega. Bu vositalar talabalarning motivatsiyasini oshirish va ta’lim jarayoniga yanada faol jalb qilish imkonini beradi.
- Ichki va tashqi motivatsiyaning uyg‘unligi talabalarni bilim olish jarayoniga jalb qilishda samarali vosita sifatida ko‘rsatildi. Tashqi rag‘batlantirish va ichki qiziqishlarni uyg‘unlashtirish orqali talabalarning o‘quv jarayoniga bo‘lgan qiziqishi va ishtiyoqini oshirish mumkin.
- Differensiyalash, muammoli o‘qitish, ijodiy topshiriqlar va refleksiya tamoyillari ta’lim jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan tarzda tashkil etishga yordam beradi. Bu usullar talabalar uchun nafaqat o‘quv jarayonini qiziqarli qiladi, balki ularning individual ehtiyojlarini ham qondiradi.
- Mustaqil ta’lim qobiliyatini rivojlantirish zamonaviy global tendensiyalarga, xususan, “hayot davomida ta’lim olish” (lifelong learning) tamoyiliga mos keladi. Bu esa raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash va ularning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi.
- Kognitiv-motivatsion yondashuvni qo‘llash, zamonaviy texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish, talabalarning ichki va tashqi motivatsiyasini uyg‘unlashtirish orqali ta’lim samaradorligini oshirishga qaratilgan metodik tavsiyalar ishlab chiqildi.

Takliflar:

- Talabalar bilim olish jarayonini samarali tashkil etish uchun kognitiv va motivatsion yondashuvlar birgalikda qo‘llanishi kerak. Bu talabalarni bilimlarni chuqur o‘zlashtirish va o‘zlashtirilgan bilimlarni amaliyotda qo‘llashga rag‘batlantiradi.
- Masofaviy ta’lim platformalari, virtual laboratoriyalar, geymifikatsiya kabi zamonaviy vositalarni o‘quv jarayoniga integratsiya qilish orqali ta’lim samaradorligini oshirish taklif etiladi. Elektron resurslardan foydalanishning samarali usullari ishlab chiqilishi va ulardan muntazam foydalanish yo‘lga qo‘yilishi zarur.
- Talabalarning ichki va tashqi motivatsiyasini uyg‘unlashtiradigan strategiyalar ishlab chiqilishi kerak.
- Talabalar uchun mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini rivojlantiradigan maxsus qo‘llanmalar, interaktiv treninglar va amaliy dasturlar ishlab chiqish zarur. Onlayn o‘quv materiallarini talabalar uchun qulay va qiziqarli shaklda tayyorlash taklif etiladi.
- Ta’lim jarayonida real hayotiy muammolarni tahlil qilish va yechim topishga yo‘naltirilgan o‘quv vazifalari keng qo‘llanilishi kerak.Talabalar uchun amaliy vazifalar va loyihalar orqali nazariy bilimlarni mustahkamlash imkoniyatlari yaratilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Иванова Н.В. Методика развития гностических умений в научнометодической деятельности студентов (немецкий язык, языковой вуз): дис. – М.: автореф. дис.... канд. пед. наук, 2011.

2. Chanduví D. A. G., Lama G. L. R., Morey N. D. Analysis of research literature of professional competency models with a cognitive-motivational approach // Procedia-Social and Behavioral Sciences. – 2015. – Т. 171. – С. 1400-1409.

3. Valle A. et al. Cognitive, motivational, and volitional dimensions of learning: An empirical test of a hypothetical model // Research in higher education. – 2003. – Т. 44. – С. 557-580.

4. Karpova S. I. et al. Information and communication technologies in education: Video games as an effective environment for the development of self-directed learning of students // Technology. – 2021.

5. Проняева М.В. Когнитивно-мотивационный подход в изучении иностранного языка на неязыковых факультетах // Colloquium-journal. – Голопристанський міськрайонний центр зайнятості= Голопристанский районный центр занятости, 2019. – №. 22-5. – С. 56-58.

6. Козлова М.А. Когнитивно-мотивационный анализ результатов педагогического эксперимента // Актуальные проблемы преподавания математических и естественно-научных дисциплин в образовательных организациях высшего образования. – 2021. – С. 270-278.

7. Strobel A. et al. Cognitive motivation as a resource for affective adjustment and mental health //Frontiers in Psychology. – 2021. – Т. 12. – С. 581681.

8. Stacy A. W., Newcomb M. D., Bentler P. M. Cognitive motivation and drug use: a 9-year longitudinal study // Journal of abnormal psychology. – 1991. – Т. 100. – №. 4. – С. 502.

9. Red'ko L., Yuzhakova M., Yanushevskaya M. Creative independent learning for developing students' professional competencies // Procedia-Social and Behavioral Sciences. – 2015. – Т. 214. – С. 319-324.

10. Mykytyn T. et al. Strategies for activating independent learning activities of students in biology classes // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. – 2024. – Т. 11. – №. 1. – С. 155-163.

11. Wong L. Developing independent learning skills for postgraduate students through blended learning environment // Journal of Cases on Information Technology (JCIT). – 2013. – Т. 15. – №. 1. – С. 36-50.

12. Daniyarovna H. S., Istamovich K. D., Ilhom U. The Contents of Students' Independent Education and Methods of Implementation // Psychology and Education Journal. – 2021. – Т. 58. – №. 2. – С. 1445-1456.

13. Смагина И.Л. Обучение студентов стратегиям самостоятельной учебной деятельности // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2019. – №. 7 (140). – С. 76-81.

14. Лукинова Н.Г. Самостоятельная работа как средство и условие развития познавательной деятельности студента // Лукинова Н.Г. – Ставрополь: СГУ. – 2003. – Т. 190.